

TOEGEPASTE ECONOMIE
TWEEDE GRAAD BSO

PAARDRIJDEN EN –VERZORGEN

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

September 2003
LICAP – BRUSSEL D/2003/0279/025

**TOEGEPASTE ECONOMIE
TWEEDE GRAAD BSO
PAARDRIJDEN EN –VERZORGEN**

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

LICAP – BRUSSEL D/2003/0279/025
September 2003
(vervangt D/2001/0279/050)

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Het leerplan in deze brochure is bestemd voor:

TV Landbouw/Toegepaste economie/Tuinbouw
Toegepaste economie

voor de studierichting:

'Paardrijden en -verzorgen' - Tweede graad BSO

Eerste leerjaar: 1 uur/week

Tweede leerjaar: 1 uur/week

Inhoud

1	Beginsituatie.....	6
2	Algemene doelstellingen	6
2.1	Op het vlak van vaardigheden, kennis en inzichten.....	6
2.2	Op het vlak van attitudevorming.....	6
3	Algemene pedagogisch-didactische wenken	7
3.1	Verticale samenhang.....	7
3.2	Horizontale samenhang	7
3.3	Projectmatige aanpak.....	7
3.4	Integratie ICT.....	8
3.5	Aantal lestijden	8
4	Leerplandoelstellingen, leerinhouden, pedagogisch-didactische wenken en didactische middelen.....	9
4.1	Consumeren.....	9
4.2	Producers.....	16
5	Evaluatie	20
6	Minimale materiële vereisten.....	21
7	Bibliografie	21
8	Nuttige adressen.....	23

1 Beginsituatie

De leerlingen die starten in de tweede graad 'BSO Dierenzorg', 'BSO Landbouw', 'BSO Tuinbouw' en 'BSO Paardrijden en -verzorgen' komen grotendeels van het beroepsvoorbereidend leerjaar (BVL) met beroepenveld 'Land- en tuinbouw'. De leerlingen hebben nog geen voorkennis van economie.

2 Algemene doelstellingen

2.1 Op het vlak van vaardigheden, kennis en inzichten

Het onderwijs in economie is erop gericht de leerlingen kennis, inzicht en vaardigheden te laten verwerven, waarmee zij nu en later in verschillende economische rollen en levenssituaties kunnen participeren in de economische, sociale en maatschappelijke verbanden waarvan zij deel uitmaken: het primair samenlevingsverband, het arbeidsverband, de Vlaamse, Belgische, Europese en mondiale samenleving.

Daartoe verwerven zij:

- kennis van en inzicht in het economisch leven in eigen land en andere landen;
- kennis van en inzicht in eigen betrokkenheid bij het economisch leven: als consument, als burger en in relatie met de productie;
- praktische kennis en vaardigheden die voor het handelen in de drie rollen noodzakelijk zijn;
- vermogen tot kritisch benaderen van standpunten (in het bijzonder het herkennen van eigen waarden, normen en achtergronden en die van anderen) over consumptie, productie en een aantal economisch-maatschappelijke verschijnselen, ontwikkelingen en vraagstukken;
- de vaardigheid om onder begeleiding eenvoudige onderzoeksactiviteiten te verrichten ten behoeve van verwerving en/of toepassing van kennis en inzicht als voorbereiding op de geïntegreerde proef in de derde graad BSO.
- uit de voorgaande aspecten kennis en inzicht om in de derde graad een goede studiekeuze te maken.

2.2 Op het vlak van attitudevorming

Het is enorm belangrijk om attitudes bewust en expliciet op diverse momenten als doelstelling na te streven. Attitudes die bijzondere aandacht verdienen zijn:

- erop gericht zijn binnen de voorgeschreven tijd een opgedragen taak nauwkeurig te voltooien;
- voor zijn (haar) mening en gevoelens durven uitkomen en deze op een beleefde manier formuleren en argumenteren;
- spontaan handelen volgens de regels en afspraken;
- erop gericht zijn, ondanks moeilijkheden, verder te werken om het einddoel te bereiken;
- in staat zijn om op systematische wijze te beslissen welke stappen men bij de uitvoering van een taak zal zetten;
- zich inleven in de situatie waarin mensen zich bevinden, er begrip voor opbrengen en er tactvol mee omgaan;
- bereid zijn zich aan te passen aan wijzigende omstandigheden (andere materialen, andere gereedschappen, nieuwe opdrachten).

- handelen met het oog op de tevredenheid voor zichzelf en voor de anderen: klantgerichtheid;
- handelen met het oog op het vermijden van verspilling en respect voor het milieu;
- bereid zijn om informatie op te zoeken;
- aandacht hebben voor de impact die het eigen gedrag en voorkomen op anderen hebben;
- bijdragen tot een leef- en werkomgeving als een gemeenschap van mensen die iets voor elkaar betekenen;
- handelen met de bekommernis om zichzelf, de anderen en het milieu optimaal te vrijwaren;
- bereid zijn om in team te werken.

3 Algemene pedagogisch-didactische wenken

3.1 Verticale samenhang

- De tweede graad heeft een schakelfunctie tussen eerste en derde graad. Om de verticale opbouw optimaal te verzekeren, is het noodzakelijk om naast de eigen doelstellingen ook deze van de andere graden te kennen. Men moet een duidelijk zicht hebben op de te bereiken einddoelen in de derde graad.
- Eerste graad: er wordt geen economie in het eerste leerjaar B of beroepsvoorbereidend leerjaar onderwezen.
- Tweede graad: verwerven van de noodzakelijke transfereerbare basiskennis, inzichten en attitudes bij het consumeren en produceren van goederen en diensten. Het vak Toegepaste economie wordt gedurende een uur per week aangeboden.
- In de derde graad krijgen de leerlingen van de studierichtingen 'BSO Landbouw' en 'BSO Tuinbouw' en 'BSO Paardrijden en -verzorgen' minstens 6 uren TV Toegepaste economie aangeboden (over de twee of drie leerjaren).
- Toegepaste economie wordt in de derde graad als een geïntegreerd pakket aangeboden. Het leerplan toegepaste economie is een geïntegreerd geheel van bedrijfsbeheer; land- en tuinbouweconomie en land- en tuinbouwwetgeving.

3.2 Horizontale samenhang

- Bij het uitschrijven van het leerplan Toegepaste economie werd rekening gehouden met het tijdstip waarop bepaalde leerinhouden in de aanverwante vakken aan bod komen.
- Per thema wordt via de pedagogisch-didactische wenken aangegeven welke voorkennis en inzichten de leerlingen moeten verworven hebben in andere vakken.
- Sommige onderwerpen dienen vakoverschrijdend te worden aangepakt. De realisatie van alle geformuleerde doelstellingen van vakoverschrijdende thema's zal een zaak worden voor de hele school en vraagt een coördinatie van de jaarplannen.

3.3 Projectmatige aanpak

- Dit vak leent zich tot projectmatig werken. Met een project wordt bedoeld: een geïntegreerde oefening of thema door één of meer leerlingen uit te voeren. Dit kan deels onder begeleiding, deels zelfstandig gebeuren. Bij het uitvoeren van een project kunnen veel vakoverschrijdende basisvaardigheden worden uitgevoerd. Het project is geen doel op zich, maar een middel om verschillende vakoverschrijdende basisvaardigheden te integreren.

3.4 Integratie ICT

- ICT-integratie binnen het vak Toegepaste economie kan op verschillende wijzen plaatsvinden.
- Dit kan bijvoorbeeld door de leerlingen begeleid een aantal zaken via het internet of cd-rom te laten zoeken. Zo kan men de leerlingen wegwijs maken in de voornaamste websites van de overheid, van werkgevers- en werknemersorganisaties of consumentenorganisaties.
- Indien het mogelijk is, kunt u de leerlingen laten kennismaken met de software die financiële instellingen gratis ter beschikking stellen van scholen in verband met bankieren via de computer of algemene informatie. Verder kunt u ze laten informatie opvragen die de banken online ter beschikking stellen.
- Het is interessant dat de leerlingen gericht informatie zoeken op het Internet of cd-roms in verband met de onderwerpen van de lessen toegepaste economie.
- Voor het verwerken van informatie en verzorgd presenteren van projecten of opdrachten omtrent de lessen Toegepaste economie kan een tekstverwerker worden gebruikt.
- Er komen ook nieuwe pakketten en cd-roms op de markt waarmee de leerinhouden zelfstandig kunnen in-geoefend worden of taken via het Internet moeten opgelost worden. Deze technieken bevorderen het zelf-standig leren.

3.5 Aantal lestijden

Bij elk hoofdstuk geven we een raming van de vereiste lestijden.

Deze raming is indicatief: de leraar is niet verplicht zich hier strikt aan te houden. Bovendien is de leraar niet verplicht alle doelstellingen van één hoofdstuk chronologisch na elkaar te behandelen tenzij het expliciet in onderstaande tabel wordt aangeduid.

DEEL 1: CONSUMEREN	Aantal lesuren
Inleiding: Wat is economie?	3
Wat is consumeren?	12
Hoe verwerf je een inkomen?	10
Wat kan je doen met je inkomen? (tweede leerjaar)	10
DEEL 2: PRODUCEREN	
Wat is produceren? (tweede leerjaar)	5
Hoe produceer je goederen? (tweede leerjaar)	10
Totaal	50

4 Leerplandoelstellingen, leerinhouden, pedagogisch-didactische wenken en didactische middelen

4.1 Consumenten

De leerling als consument staat centraal in deze lessenreeks. Als consument staat hij ook midden het economisch gebeuren.

De doelstellingen en leerinhouden worden eerst naast elkaar weergegeven. Deze worden gevolgd door de pedagogisch-didactische wenken. Een **(U)** staat voor uitbreiding.

4.1.1 Inleiding: Wat is economie?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- Het begrip menselijke behoefte omschrijven.
- Eigen behoeften analyseren en indelen in basis- en luxebehoeften.
- Het verschil aantonen tussen schaarse en vrije goederen.
- Het verschil verwoorden tussen goederen en diensten.
- Met enkele voorbeelden uitleggen hoe de mensen vroeger probeerden in hun behoeften te voorzien en wat de verschillen zijn met vandaag.
- Het verschil aantonen tussen welvaart en welzijn.
- Met een eenvoudig voorbeeld illustreren wat men bedoelt met het begrip economie.

LEERINHOUDEN

- Omschrijving van de menselijke behoefte
- Soorten behoeften vanuit eigen leefomgeving:
. basisbehoeften en luxebehoeften
- Vrije goederen en schaarse goederen
- Goederen en diensten
- Het bevredigen van behoeften vroeger en nu
- Welvaart en welzijn
- Wat is economie?

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Leerlingen beseffen niet altijd dat ze dagelijks leven midden een economisch gebeuren. Het is van belang hen dat besef bij te brengen en hen, weliswaar in grote lijnen, zelf te laten ontdekken hoe de economie in elkaar steekt.
- Laat de leerlingen individueel of in groepjes via een actieve werkvorm een synthese maken van hun eigen behoeften. Daarna kunnen ze deze indelen in basisbehoeften en luxebehoeften. Tenslotte kunnen ze middelen noteren om aan deze behoeften te voldoen.
- Uit de synthese kunnen de leerlingen afleiden dat er grenzen zijn aan behoeften of aan de middelen.
- Uit praktische voorbeelden leiden de leerlingen af wat het verschil is tussen schaarse en vrije goederen.
- In verband met het thema "welvaart en welzijn" is het belangrijk dat de leerlingen inzien dat veel bezitten niet altijd gelukkig maakt. En dat men dient keuzes te maken in het leven.

4.1.2 Wat is consumeren?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- Verwoorden waarom men bij het kopen prioriteiten moet stellen en keuzes maken.
- Vanuit de analyse van het koopgedrag bij jongeren afleiden wat en waarom ze bepaalde zaken kopen.
- Factoren die een invloed hebben op het koopgedrag herkennen en opsommen.
- Het verschil tussen consument en producent verwoorden.
- Aan de hand van concrete voorbeelden uitleggen wat de invloed is van de reclame op het koopgedrag.
- Doelstellingen van reclamemakers opnoemen.
- Uitleggen waarom jongeren een belangrijke doelgroep zijn voor de reclamemakers.
- Een reclameboodschap kritisch benaderen.
- Verborgene verleiders in reclameboodschappen ontdekken.
- Een kritische houding aannemen tegenover de vloed aan informatie die de handel verspreidt.
- Persoonlijke criteria opnoemen waaraan een goede aankoop moet voldoen vertrekkend vanuit voorbeelden. **(U)**
- Uitleggen wat e-commerce betekent.
- Gevaren van e-commerce herkennen.

LEERINHOUDEN

Consumentengedrag

- Bij het consumeren moeten we prioriteiten stellen en keuzes maken
- Wat kopen jongeren?
- Waarom kopen jongeren?
- Onderzoek koopgedrag jongeren (consumentengedrag)
- Factoren die een invloed hebben op de keuze, onder andere:
 - leeftijd en geslacht
 - eigen smaak
 - mode en vrienden
 - jongerencultuur
 - thuis- en leefomgeving
 - het inkomen - beschikbare middelen
 - verschuivingen in de behoeften
 - de reclame
 - het product zelf
- Consument en producent
- Invloed van de reclame op ons koopgedrag
Doelstellingen van reclameboodschappen
Doelstellingen van reclamemakers
Verborgene verleiders
- Zaken waarop je moet letten als je iets wil kopen **(U)**
- Wat is e-commerce?
- Gevaren van e-commerce

Gevolgen van consumeren

- Aantonen wat de positieve en negatieve gevolgen zijn van het consumeren.
- Maatregelen opsommen en nemen om in je eigen leefwereld milieuvriendelijk te consumeren.
- Positieve gevolgen van consumeren
- Negatieve gevolgen van consumeren
- Welke maatregelen kan de leerling nemen om milieuvriendelijk te consumeren?

De overheid en de consument

- De verschillende overheden van ons land opnoemen.
- Informatiebronnen opzoeken in verband met de taken en bevoegdheden van de diverse overheden.
- De rol van de overheid in verband met het consumeren opnoemen en verduidelijken.
- Enkele voorbeelden opnoemen waarbij de overheid maatregelen neemt om het consumeren aan te moedigen.
- Enkele voorbeelden opnoemen waarbij de overheid maatregelen neemt om het gezinsinkomen en de zwakste in onze maatschappij te beschermen.
- Aantonen hoe de verschillende overheden inkomsten verwerven als gevolg van het consumeren.
- Aan de hand van enkele voorbeelden aantonen dat BTW een verbruikersbelasting is.
- De overheid: taken en bevoegdheden
 - van de Federale overheid
 - van de Vlaamse gemeenschap
 - van de Provinciale overheid
 - van de Gemeentelijke overheid
- Rol van de overheid in verband met consumeren:
 - aanbieden van collectieve voorzieningen
 - het nemen van maatregelen om de economie 'draaiend' te houden
 - de overheid consumeert
 - beschermen van de consumenten
 - beschermen van de zwakken
 - verwerven van inkomsten bij het consumeren:
 - BTW-inkomsten
 - taken en accijnzen

Belangenverdediging van de consument

- Voornaamste consumentenorganisaties in Vlaanderen herkennen en opsommen.
- Via het verzamelen van informatie afleiden wat de doelstellingen zijn van een consumentenorganisatie.
- De betekenis voor de consument van vergelijkend warenonderzoek toelichten. (U)
- Consumentenorganisaties: wat? doelstellingen
- Het vergelijkend warenonderzoek (U)

Project: het stappenplan bij het maken van keuzes (U)

Omschrijven van de behoefte

- Onder begeleiding een stappenplan opstellen dat men kan gebruiken om tot een aanvaardbare keuze te komen, indien men een aankoop overweegt.
- Zoeken naar oplossingen om aan de behoefte te voldoen en informatie verzamelen
- Analyse van de mogelijkheden en verwerken van informatie
- Uitvoering: de aankoop en de betaling
- De evaluatie: is het een goede aankoop?

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Via een actieve werkvorm laten we de leerlingen eerst de besteding van hun eigen zakgeld noteren om daarna deze gegevens te vergelijken met de gemiddelde cijfers in verband met het besteden van zakgeld in Vlaanderen. Deze cijfers zijn te bekomen bij de consumentenverenigingen en op het Internet.
- Via groepswerk zoeken de leerlingen samen naar de factoren die hun koopgedrag bepalen. Op het einde van de les kunnen de gegevens van alle groepen verwerkt worden tot een synthese.
- Laat de leerlingen allerlei reclamefolders en reclameboodschappen verzamelen, kritisch commentariëren en zelf uitmaken wat voor hen waardevolle en waardeloze reclame is. Laat hen verwoorden welke reclame zij als bedrieglijke reclame ervaren.
- Laat de leerlingen informatie verzamelen van de verschillende overheden en hun bevoegdheden. Het is interessant te beginnen met de kennis en taken van de gemeentelijke overheid om te eindigen bij de federale overheid. Alle gegevens omtrent de overheden zijn op het Internet terug te vinden.
- De rol van de diverse overheden in verband met het consumeren komt tijdens de lessen aan bod.
- Door eenvoudige voorbeelden uit het dagelijks leven van de leerlingen kunt u aantonen dat de BTW een verbruikersbelasting is.
- Via eenvoudige oefeningen met het Internet kunnen de leerlingen kennismaken met de moderne communicatiemogelijkheden van de overheid met de burger.
- U kunt de leerlingen iets laten bestellen en kopen via het Internet, zodoende komen ze in contact met een nieuwe vorm van handel: e-commerce. Hier kunt u de leerlingen ook wijzen op de gevaren ervan.
- De leraar kan de leerlingen voorstellen een studie te maken rond de aankoop van een bepaald voorwerp (bijvoorbeeld een gsm). Samen wordt hieromtrent een stappenplan uitgewerkt voor het realiseren van de aankoop (zie project stappenplan bij het maken van keuzes). Via deze werkwijze verwerven leerlingen inzicht dat kan leiden tot de juiste aankoop. Daarbij kan gebruikgemaakt worden van artikels over een vergelijkend onderzoek.
- Project: de leerlingen maken een begeleide studie over de overheid van hun eigen gemeente. Daarbij wordt ook gezocht op welke manier de overheid met de burger communiceert.

4.1.3 Hoe verwerf je een inkomen?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De verschillende soorten inkomens herkennen en opnoemen.

- De verschillende soorten inkomens uit arbeid herkennen en opnoemen.
- Het onderscheid tussen loon en wedde verwoorden.
- Verklaar hoe een zelfstandige een inkomen verwerft.
- Aan de hand van voorbeelden het "inkomen uit natura" verklaren.
- Het verschil uitleggen tussen loon- en weddetrekkenden, werknemers en werkgevers.

LEERINHOUDEN

Soorten inkomens

Inkomen uit arbeid

- Loon voor arbeiders
- Wedde voor bedienden
- Winst voor zelfstandigen
- Voordelen in natura

- Begrippen

- Het verschil tussen vakbonden en werkgeversorganisaties verwoorden.
 - loon en weddetrekkenden
 - werknemers - werkgevers
 - vakbonden - werkgeversorganisaties

Inkomen via sociale uitkeringen

- Uitleggen wat een sociale uitkering is.
- Kenmerken van een uitkering
- Voorbeelden van sociale uitkeringen opnoemen en onderscheiden.
- Vervangingsinkomens
- Voorbeelden van vervangingsinkomens en aanvullende inkomens opnoemen.
- Aanvullende inkomens

- Uitleggen wat men verstaat onder bestaansminimum. Bestaansminimum

Inkomen uit bezittingen

- Roerende en onroerende goederen onderscheiden.
- Verschil tussen roerende en onroerende goederen
- Voorbeelden van inkomen uit onroerende goederen opsommen.
- Verhuring van onroerende goederen:
 - pacht
 - huur
 - en andere
- Voorbeelden van inkomen uit roerende goederen opsommen. Inkomsten verworven uit roerende goederen (spaar- gelden):
- Verschil uitleggen tussen een zichtrekening, spaarrekening en termijnrekening.
 - Zichtrekening
 - Spaarrekening
 - Termijnrekening
- Belangrijke voor- en nadelen van iedere beleggingsvorm verwoorden.

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Laat de leerlingen via groepswork en gevalstudie een analyse maken van de belangrijkste mogelijkheden om individuele inkomsten te verwerven.
- De leerlingen krijgen de opdracht om, via concrete vragen, informatie in verband met lonen en wedden te zoeken in vaktijdschriften en brochures die door de vakbonden worden uitgegeven.
- U kunt de leerlingen een transparant van een loon- of weddefiche laten zien. Ze leiden hier de belangrijkste informatie omtrent lonen en wedden uit af.
- De leraar kan een verantwoordelijke van de werknemersorganisatie uitnodigen om de doelstellingen van de vakbond toe te lichten.
- De meeste financiële instellingen stellen mappen met allerlei informatie omtrent de belangrijke bankdocumenten en beleggingsvormen te beschikking.
- Het is belangrijk dat de leerlingen inzien hoe de land- en tuinbouwers en andere zelfstandigen hun inkomen verwerven en welke problemen er zich hierbij kunnen voordoen.
- Via groepswork zoeken de leerlingen naar de oorzaken van inkomensverschillen.

4.1.4 Wat kan je doen met je inkomen?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- Aan de hand van voorbeelden de drie voornaamste groepen gezinsuitgaven herkennen en opnoemen.
- Aan de hand van concrete voorbeelden het begrip “duurzame productiemiddelen” formuleren.
- Voorbeelden van duurzame gebruiksgoederen herkennen en opnoemen.
- De betekenis van de index verklaren in functie van de koopkracht. **(U)**
- De betekenis van de koopkracht voor consumenten en producenten toelichten.
- De betekenis van indexaanpassingen op de koopkracht opnoemen.
- Factoren opsommen die de gezinsinkomsten beïnvloeden.
- Uitleggen waarom je moet budgetteren.
- Voorbeelden van het spanningsveld tussen behoeften en middelen aangeven.
- Uitleggen wat men verstaat onder budgetteren?
- Redenen opsommen waarom mensen geld sparen.
- Eigen budgetplanning opstellen voor een korte termijn.
- Uitleggen wat men kan ondernemen indien er onvoldoende middelen zijn om de behoeften te bevredigen.
- Gevolgen van het lenen van geld inschatten.
- Enkele belangrijke redenen opnoemen waarom jongeren sparen.
- Uitleggen wat kopen op krediet betekent.
- Voor- en nadelen van het kopen op krediet verklaren.
- Gevaren van overkreditering opnoemen.

LEERINHOUDEN

De persoonlijke uitgaven

- Drie voornaamste groepen gezinsuitgaven:
 - dagelijkse uitgaven
 - regelmatig terugkerende uitgaven
 - incidentele grote uitgaven
- Begrippen:
 - duurzame gebruiksgoederen
 - voorbeelden van duurzame productiemiddelen
- index en koopkracht **(U)**
- Het begrip koopkracht en het behoud ervan:
 - indexaanpassingen
- Factoren die de gezinsinkomsten beïnvloeden
- Het afstemmen van onze uitgaven op ons inkomen
- Spanningsveld tussen behoeften en middelen
 - Budgetteren - begroten
 - Betekenis van sparen
 - Budgetplanning
- Wat doen wij bij onvoldoende middelen?
 - prioriteiten stellen
 - bezuinigen
 - geld lenen en aflossen en rente betalen
 - geld sparen
 - kopen op krediet
 - voor- en nadelen van kopen op krediet
- Gevaren van overkreditering

De betaalmiddelen

- Verschil tussen rechtstreeks of onrechtstreeks betalen uitleggen.

Rechtstreeks of onrechtstreeks betalen

- chartaal en giraal geld

Betalingsdocumenten

- Betalingsdocumenten herkennen en correct invullen.
- stortingsbiljet
 - overschrijvingsbiljet
 - betalingsdocumenten invullen

Betaal- en kredietkaarten

- Verklaaren wat het verschil is tussen een betaalkaart en kredietkaart en inzicht verwerven in de kosten die aan het gebruik ervan verbonden zijn.
 - Enkele voorbeelden van kredietkaarten noemen.
- betaalkaarten
 - kredietkaarten
 - voorbeelden van kredietkaarten
 - kosten verbonden aan het gebruik van betaal- en kredietkaarten

Elektronisch betalen en bankieren

- Een aantal courante elektronische betalingsmogelijkheden herkennen, ordenen, opsommen en hanteren en de voor- en nadelen ervan uitleggen.
 - Voor- en nadelen van elektronisch betalen opsommen.
 - Rekeninguittreksels controleren en interpreteren.
- met proton
 - met bankkaart met pincode via betaalautomaten
 - met computer/homebanking
 - voor- en nadelen van elektronisch betalen

Rekeninguittreksel

Aankoopbewijzen

- Een aantal aankoopbewijzen opnoemen, herkennen en narekenen.
- kasticket
 - factuur

Betalingsbewijzen:

- Betalingsbewijzen herkennen en opnoemen.
 - Het belang van schriftelijke bewijsstukken in verband met betalingen verwoorden.
- kwitantie
 - rekeninguittreksel
 - stortingsbewijs

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Laat de leerlingen individueel hun belangrijkste eigen uitgaven of die van een gezin noteren. Daarna kan de leraar opdracht geven deze in groepen in te delen. Wanneer zich kansarme jongeren in de klas bevinden, dient men dit thema met de nodige voorzichtigheid te behandelen.
- Projecteer de curve van de gemiddelde inkomens voor België per categorie en laat hen uit deze grafiek klassikaal of in groepjes conclusies afleiden. Het begrip “bestaansminimum” dient in die context aangebracht te worden.
- Binnen dit kader bespreekt men de evolutie waarbij de consument steeds minder chartaal geld gebruikt en waarbij, via allerlei moderne vormen van betalen, de hoeveelheid giraal geld toeneemt.

- Dit kan men illustreren met cijfergegevens. Men kan wijzen op de gevaren van chartaal geld ten opzichte van giraal geld.
- Het thema: "Hoe stemmen wij onze uitgaven af op ons inkomen?" werken we uit aan de hand van cases die aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen.
- Het is niet de bedoeling dat leerlingen een index berekenen. Wel dienen ze de betekenis van de index te begrijpen in verband met loonaanpassingen en koopkracht. Het is interessant aan te brengen hoe een index tot stand komt en welke soorten indexbepalingen er courant worden toegepast. De gevolgen van het stijgen van de index kan het best worden geïllustreerd aan de hand van concrete voorbeelden.
- Men kan klassikaal een bezoek brengen aan een bankfiliaal met de bedoeling de werking van de betaalautomaten te demonstreren of een gesprek met de kantoorhouder te organiseren.
- Er bestaan uitstekende cd-roms en video's om het dienstenpakket van een financiële instelling te illustreren.
- De leerlingen het materiaal (folders, advertenties, tarieven enz.) van verschillende banken laten vergelijken is een interessante oefening.
- De gevaren van onoordeelkundig gebruik van betaalmiddelen kan men aantonen met artikels, video-opnames van de verbruikersorganisaties enz.
- Het is zinvol de leerlingen te wijzen op de mogelijkheid om negatief te gaan op de zichtrekening. Wijs hen op het kostenplaatje hiervan!
- Bij de verschillende financiële instellingen kan men gratis een pakket elektronisch bankieren verkrijgen om te gebruiken in de computerklas.

4.2 Producteren

4.2.1 Wat is produceren?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- Aan de hand van concrete voorbeelden aantonen dat produceren het creëren is van toegevoegde waarde.
- De productiefactoren binnen de land- en tuinbouwsector herkennen.

- Verklaar hoe de prijs van land- en tuinbouwproducten tot stand komt.
- Aan de hand van een concreet voorbeeld de opbrengst en omzet berekenen.

LEERINHouden

Wat is produceren eigenlijk?

- Toegevoegde waarde creëren
- De productiefactoren in land- en tuinbouw::
 - natuur
 - arbeid
 - kennis
 - kapitaal en andere

Hoe maak je winst of verlies?

- Prijsvorming van een product door de wet van vraag en aanbod
- Omzet

- De productiekosten van een land- en tuinbouwbedrijf opnoemen en indelen in directe en indirecte kosten.
- Belangrijkste productiekosten bij het produceren van planten en dieren opnoemen.
- Winst of verlies definiëren.
- Aan de hand van een eenvoudig voorbeeld de winst berekenen en hierbij een onderscheid maken tussen bruto- en nettowinst.
- Productiekosten:
 - directe kosten
 - indirecte kosten
 - belangrijkste productiekosten bij het produceren van planten en dieren
- Winst of verlies berekenen:
 - definitie van winst of verlies
 - begrip brutowinst
 - begrip nettowinst

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Breng met de leerlingen een bezoek aan een veiling in verband met de afzet van land- en tuinbouwproducten. Op die manier worden leerlingen geconfronteerd met de reële marktsituaties. Door het volgen van de verkoopactiviteiten zien zij hoe de prijs van land- en tuinbouwproducten totstand komt.
- Laat de leerlingen eenvoudige oefeningen op winst en verlies berekenen. Voorbeelden uit de sector of hun leefwereld spreken de leerlingen meer aan.
- Via groepswork kunnen de leerlingen de voornaamste kosten, verbonden aan het produceren van een welbepaald land- en/of tuinbouwproduct, noteren. Daarna kunnen deze gegevens klassikaal worden verwerkt tot een synthese. Het is de bedoeling dat de leerlingen inzicht verwerven in de kostenstructuur van een bepaalde teelt of uitvoering. In de derde graad worden deze onderwerpen verder uitgediept.
- Voor het berekenen van de jaarlijkse afschrijvingen en de actuele waarde kunt u een voorbeeld nemen uit de leefwereld van de leerlingen zoals een snorfiets, trekker, grasmachine, een gsm en andere. U hebt hierbij de mogelijkheid om gebruik te maken van het elektronisch rekenblad voor het berekenen van de jaarlijkse afschrijvingen en actuele waarde.
- Aan de hand van een concreet voorbeeld van een onderneming kunnen de leerlingen de elementen inventariseren die te maken hebben met de productiefactoren: natuur, arbeid, kennis en kapitaal.

4.2.2 Hoe produceer je goederen?

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- De voornaamste sectoren noemen en per sector een belangrijk kenmerk verwoorden.
- Voorbeelden van commerciële en niet-commerciële dienstverlening opnoemen.
- Uitleggen wat een bedrijfskolom is.

LEERINHOUDEN

De sectoren en de bedrijfskolom

- De sectoren:
 - primaire of agrarische sector
 - secundaire of industriële sector
 - tertiaire sector of commerciële dienstensector (profit-sector)
 - de quataire sector: de niet-commerciële dienstverlening (non-profit)
- De bedrijfskolom

- Aan de hand van een concrete bedrijfskolom uit de agrarische sector de belangrijkheid van elke schakel opzoeken.
- Uitgaande van een concrete bedrijfskolom uit de agrarische sector de bedrijven indelen naar functie en de weg verwoorden die een product aflegt vooraleer het bij de consument komt.
- Een voorbeeld van een bedrijfskolom uit de agrarische sector opstellen.
- Aan de hand van voorbeelden grondstoffen van eindproducten onderscheiden.
- De bedrijfskolommen in de agrarische sector
- Definitie grondstof en eindproduct

Factoren die een invloed hebben op de wijze van produceren

- De verschillende keuzes en overwegingen die moeten gemaakt worden bij het produceren herkennen en opsommen.
- De belangrijkste factoren, die de keuze van het produceren beïnvloeden en opsommen.
- Aan de hand van enkele voorbeelden positieve en negatieve aspecten aan het produceren van land- en tuinbouwproducten opnoemen.
- Bij het produceren moet je ook keuzes maken
- De belangrijkste factoren die de keuze van het produceren bepalen
 - milieu-aspecten
 - ethische aspecten
 - problemen met overschotten
 - verwachtingen van de consument
- Aan de hand van concrete voorbeelden uitleggen wat concurrentie betekent.
- Het begrip concurrentie
- Aantonen in welke mate de keuze van produceren wordt bepaald door de verwachtingen van de consumenten.

De overheid en het produceren (U)

- De voornaamste taken van de overheid in verband met produceren omschrijven. **(U)**
- Aan de hand van concrete voorbeelden aantonen hoe de overheid de productie reglementeert. **(U)**
- Aan de hand van concrete voorbeelden aantonen hoe de overheid de consument beschermt. **(U)**
- Taken van de overheid in verband met het produceren:
 - 1 De overheid reglementeert de productie
 - 2 De overheid beschermt de producent
 - 3 De overheid regelt de productie
 - 4 De overheid controleert de kwaliteit en veiligheid van voedingsproducten en grondstoffen (interne ketenbewaking)
 - 5 De overheid verleent overheidssteun
 - 6 De overheid bevordert het consumeren (VLAM) Organisaties die instaan voor de promotie van land- en tuinbouwproducten
 - 7 De overheid neemt productiebeperkende maatregelen
- Enkele belangrijke vormen van overheidssteun voor agrarische bedrijven opnoemen. **(U)**

- Aan de hand van concrete voorbeelden en voorvallen uit de agrarische sector aantonen waarom de overheid zoveel belang hecht aan interne ketenbewaking. **(U)**
- Organisaties die land- en tuinbouwproducten promoten herkennen. **(U)**
- Enkele voorbeelden geven waarbij de overheid de productie van land- en tuinbouwproducten beperkt. **(U)**
- Enkele mogelijkheden tot het verkrijgen van overheidssteun in verband met de land- en tuinbouwproducties opsommen. **(U)**

Gevolgen van het produceren voor de overheid

- Uitleggen hoe de overheid inkomsten verwerft via het produceren.
 - Overheid verwerft inkomsten
 - directe belastingen

Belangenverdediging van de producenten

- Enkele organisaties opsommen die de belangen van de ondernemers in de agrarische en biotechnische sector verdedigen.
 - Werkgeversorganisaties in verband met de agrarische en biotechnische sector
- Vertrekkend uit de informatie over diverse organisaties, afleiden welke ondersteuning zij verlenen aan producenten. **(U)**
 - Steunmaatregelen en organisaties die voorlichting en advies verstrekken voor de agrarische sector **(U)**

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN

- Het ministerie van Middenstand en Landbouw stelt gratis interessante informatie ter beschikking in verband met de bedrijfskolom vlees, melk, akkerbouw en tuinbouw. Het is gewenst deze bedrijfskolommen met de leerlingen te bespreken en als voorbeeld te gebruiken. U legt hierbij de link naar de noodzaak van interne ketenbewaking. U kunt ook de leerlingen in groepjes een collage van de verschillende bedrijfskolommen laten maken en naar voor brengen.
- In verband met het thema: "Factoren die een invloed hebben op de wijze van produceren" kunnen de leerlingen krantenknipsels in dit verband verzamelen en verwerken. Dit thema kan ook vakoverschrijdend worden aangepakt met het vak Nederlands. Laat de leerlingen eerst zelf via een klassengesprek een aantal factoren vinden die de wijze van produceren beïnvloeden. Het is belangrijk dat ze inzien dat het produceren van land- en tuinbouwproducten in de toekomst op een meer milieuvriendelijke en duurzame wijze dient te gebeuren.
- Via een eenvoudige enquête met een beperkt aantal vragen kunt u de leerlingen zelf laten peilen naar de verwachtingen van de klant in verband met de wijze van produceren en de eindproducten. Het is belangrijk dat de leerlingen inzien dat consumenten in de toekomst zich niet alleen vragen stellen over de kwaliteit van het eindproduct, maar ook over de wijze waarop het wordt geproduceerd. De initiatieven van de overheid om het productieproces te bewaken kunnen hiermee in verband gebracht worden (interne ketenbewaking).
- Bij het thema "De overheid en de producent" is het de bedoeling dat de leerlingen kennismaken met de verschillende initiatieven die de overheid neemt in verband met de wijze van het produceren van land- en tuinbouwproducten, het reglementeren ervan, de productie en verkoop, en het promoten van land- en tuinbouwproducten.
- Aan de hand van een concreet voorbeeld (bedrijfssituatie) kunt u de leerlingen laten inzien hoe de overheid directe belastingen int. Er dient gewaakt te worden over de link tussen produceren en de directe belastingen.

- Door kennismaking met de infobrochure, folders en beeldmateriaal van de VLAM krijgen ze een inzicht hoe de land- en tuinbouwproducten in binnen- en buitenland worden gepromoot. En met welke gelden die reclamecampagnes worden gefinancierd.
- Laat de leerlingen de belangrijkste doelstellingen van de werkgeversorganisaties in verband met de land- en tuinbouwsector afleiden uit de brochures die ze uitgeven. Groepswerk kan in dit verband heel functioneel worden toegepast. U kunt de leerlingen informatie omtrent werkgeversorganisatie laten opzoeken en verwerken.

Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kan u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen@vvkso.vsko.be) of per brief (Dienst Leerplannen VVKSO, Guimardstraat 1, 1040 Brussel).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, licapnummer.

Langs dezelfde weg kan u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie.

In beide gevallen zal de Dienst Leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

5 Evaluatie

Evalueren is geen doel op zich. Het maakt deel uit van het didactisch proces. Via allerlei vormen van evalueren, krijgen de leerlingen en de leraar informatie over de bereikte en niet-bereikte leerdoelen.

Zowel het **proces** als het **product** worden geëvalueerd. De klemtoon ligt daarbij uiteraard op het proces, want de hoofdbedoeling van het evalueren is bijsturen en remediëren.

Bij het evalueren wordt aandacht besteed aan:

- cognitieve vaardigheden (kennen, begrijpen, inzien, toepassen e.a.);
- psychomotorische vaardigheden (nadoen, oog-hand-coördinatie, juistheid, ritme, snelheid van uitvoering, nauwkeurigheid, beheersingsniveau e.a.);
- attitudes (doorzetting, efficiëntie, ordelijk werken, motivatie, sociale gerichtheid).

De einddoelstelling is dat de leerling(e) door zelfevaluatie zijn (haar) eigen handelen leert bijsturen om te komen tot kwaliteitsverbetering. Het zelf kunnen deelnemen aan de evaluatie werkt stimulerend en motiverend voor de leerling(e).

Het lerend bezig zijn van leerlingen en de vorderingen die ze daarbij maken, worden permanent beoordeeld en geëvalueerd. De evaluatie gebeurt tijdens elke stap die ze zetten bij de realisatie van een product. Hun technisch en technologisch kennen en kunnen worden permanent getoetst.

Daarbij kunnen de leerlingen ook nog periodiek, aan de hand van goed gekozen en duidelijk omschreven opdrachten, bewijzen dat ze bepaalde vaardigheden en ondersteunende kennis verworven hebben.

Evalueren helpt het onderwijsproces sturen. Daarom wordt het evalueren doorgedreven geïntegreerd in dat onderwijsproces. Evaluatie is geen afzonderlijke activiteit en is meer een leermoment dan een beoordelingselement. Daardoor worden het leerproces van de leerling(e) en de leraar geoptimaliseerd.

Het is belangrijk bij iedere opdracht duidelijk op voorhand aan te duiden welke items het voorwerp van de evaluatie uitmaken en hoe de beoordeling zal worden opgevat.

Hoe evalueren?

Toetsen van cognitieve elementen via schriftelijke opdrachten als 'Verklaar ...' – 'Omschrijf' – 'Verwoord of leg uit met je eigen woorden ...' – 'Leg het verband tussen ...' brengen heel veel BSO-leerlingen, ook al kennen ze het antwoord, niet tot een goed einde. Ze leveren dus vaak een foutieve beoordeling van de leerling op. BSO-leerlingen hebben het ook heel moeilijk met het memoriseren, het verwoorden of het afleiden van conclusies.

Andere vormen van schriftelijke evaluatie zijn wel bruikbaar:

- meerkeuzevragen,
- aanvullen van een tekening of schema (geen loutere invuloefening),
- opdrachten als 'verbind de elementen die samen horen met een pijl' – 'plaats in de juiste volgorde' - 'rangschik volgende elementen' en andere,
- uit een reeks voorbeelden de juiste oplossingen halen.

6 Minimale materiële vereisten

De uitrusting en de inrichting van de lokalen, inzonderheid de werkplaatsen, de vaklokalen en de laboratoria, dienen te voldoen aan de technische voorschriften inzake arbeidsveiligheid en de codes over het welzijn op het werk, van het Algemeen Reglement voor Arbeidsbescherming (ARAB) en van het Algemeen Reglement op de Elektrische Installatie (AREI).

Klaslokaal

Om projectmatig en geïntegreerd te kunnen werken (= voortdurende interactie tussen theorie en praktijk) is een klaslokaal, voorzien van documentatiekasten, met projectiemogelijkheid nodig. ICT-uitrusting is wenselijk. Dit lokaal dient over alle uitrustingen en materiaal te beschikken om de vooropgestelde doelstellingen van het leerplan te realiseren.

7 Bibliografie

- Agrarische economie: Uitgeven en ontvangen: basisdeel 1, Ontwikkelcentrum Ede, Wageningen, Nederland.
- Agrarische economie: Wat kost het allemaal? B basisdeel 2, Ontwikkelcentrum Ede, Wageningen.
- **DILLEMANS, R., DE MOOR, A.**, Wegwijs recht - nieuwe editie 2000, Davidsfonds, Leuven.
- **HOFMAN, H., SANGERS, F.**, Praktische economie B handboek voor de basisvorming VMBO, Malmberg, 's Hertogenbosch.
- **HOFMAN, H., SANGERS, F.**, Praktische economie B werkboek voor de basisvorming, Malmberg, 's Hertogenbosch.
- **HUITEMA, J., PETERS, L., e.a.**, Economisch bekeken: economie voor het vmbo B handboek 1, Malmberg, 's Hertogenbosch.
- **HUITEMA, J., PETERS, L., e.a.**, Economisch bekeken: economie voor het vmbo B werkboek 1.1, Malmberg, 's Hertogenbosch.
- **HUITEMA, J., PETERS, L., e.a.**, Economisch bekeken: economie voor het vmbo Bwerkboek 1.2, Malmberg, 's Hertogenbosch, www.economischbekeken.nl

- Praktische Economie Examinator: multimedicala en interactieve training voor schoolexamen en centraal examen, Malmberg, 's Hertogenbosch.

Brochures te krijgen bij het ministerie van Middenstand en Landbouw:

- Een geïntegreerde landbouw een noodzaak.
- Bedrijfskolommen doelstellingen en vooruitzichten.
- Bedrijfskolom vlees, melk, akkerbouw en tuinbouw.

Website:

- LABIRINT: Via de website www.vlit.be kan je informatie zoeken omtrent leerinhouden van dit leerplan. Labirint is een database die 175 land- en tuinbouwtijdschriften ontsluit. Deze centrale database groeit jaarlijks aan met ongeveer 20 000 records per jaar.
Voortaan kan u vanachter uw pc-scherm op het werk, op school of thuis land- en tuinbouwartikels bestellen. Na ontvangst van de bestelling worden de gewenste artikels voor u gekopieerd en netjes thuis bezorgd.
- Website Diocesane Begeleidingsdienst Brugge.
Op de website <http://dpb.sip.be> kunt u up-to-date informatie raadplegen omtrent de studierichtingen land- en tuinbouw. U vindt er ook een overzicht van het beschikbaar cursusmateriaal uitgegeven door de sector-commissie land- en tuinbouw van het VVKSO.

8 Nuttige adressen

Een referentielijst: [http://www.kerknet.be/vic.onderwijs.mb/vad economie.htm#7.referenties](http://www.kerknet.be/vic.onderwijs.mb/vad%20economie.htm#7.referenties)

Voor allerlei links met betrekking tot consumeren, betalen en produceren kan je terecht op het Internet:
<http://www.sip.be/dpb/econ/econ.htm>.

Vlaams Informatiecentrum over Land- en tuinbouw VZW (VILT)

Leuvenseplein 4
1000 Brussel
tel. 02 510 63 91
e-mail: info@vilt.be
Internet: www.vilt.be

Afdeling Land- en tuinbouwvorming (ALT)

Leuvenseplein 4
1000 Brussel
tel. 02 553 63 56
fax 02 553 63 56

STOAS Wageningen: ADe Schans@

Agro business Park 10
Postbus 78
6700 AB Wageningen
Nederland
tel. 0317 47 27 11
fax 0317 42 47 70

Proefstation voor de sierteelt (PCS)

Schaessestraat 18
9070 Destelbergen
tel. 09 353 94 77
fax 09 353 94 78
Internet: www.spv.be

Ontwikkelcentrum

Educatieve uitgaven en dienstverlening
Willy Brandtlaan 81
Postbus 451
6710 BL Ede
tel. 0138 642 992
fax: 0138 642 866
e-mail: info@ontwikkelcentrum.nl
Internet: www.ontwikkelcentrum.nl

Het KLEINE LOO

Postbus 91430
NL- 2509 EA Den Haag
Nederland

Vlaams promotiecentrum voor Agro-visserijmarketing (VLAM)

Leuvenseplein 4
1000 Brussel
tel. 02 510 62 50
fax 02 510 62 15
e-mail: www.vlam.be
Internet: Vlam@vlam.be

Ministerie van landbouw en Middenstand

Manhattan Office Tower
15^e verdieping
Bolwerklaan 21
1210 Brussel
tel. 02 206 72 11
fax 02 206 72 09

VRV Vlaamse Rundvee Vereniging

Van Thorenburglaan 14
9860 Oosterzele
tel. 09 363 92 11
fax 09 363 92 06
e-mail: vrv@vrv.be
Internet: www.vrv.be

Proefstation Voor Boomkwekerij

Postbus 118
Rijneveld 153
2770 AC Boskoop

Charter

Zuid-West-Vlaanderen
Kasteel "Hooghe"
Doorniksesteenweg 218
8500 Kortrijk
tel. 056 25 47 81
fax 056 22 79 56

Internationaal Bloembollencentrum

Parklaan 5
Postbus 172
2180 AD Hillegom
Nederland
tel. 0252 515254
fax 0252 522692

Uitgeverij Misset B uitgever van land- en tuinbouwboeken en tijdschriften

Hanzestraat 1
Postbus 4
NL B 700 BA Doetinchem

Bodemkundige dienst van België
Willem de Croylaan 48
3001 Leuven (Heverlee)
tel. 016 31 09 22
fax 016 22 42 06
e-mail: info@bdb.be
Internet: www.bdb.be